

ARAB TILIDA FE'L SO'Z TURKUMI

Abdullajonova Mehrizoda Jamoliddin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Sharq filologiyasi fakulteti

Arab tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

abdullajonovamehrizoda@gmail.com

Umurzakova Oygul Umarovna

Ilmiy rahbar: O'zDJTU Arab tili tarjima nazariyasi

va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilidagi fe'l so'z turkumi va uning grammatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada fe'llarning morfologik tuzilishi, ularning ma'nosi, qo'llanishi va fe'l shakllarining turli grammatikalik vazifalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, arab tilida fe'lning zamon, shaxs, son va holat kabi kategoriyalar bilan bog'lanishi va fe'l tizimining sintaktik xususiyatlari ham o'rganiladi. Tadqiqot arab tilini o'rganayotgan talabalar uchun nazariy bilimlarni amaliy misollar bilan boyitadi va fe'l tizimining murakkab jihatlarini tushunishda yordam beradi.

Kalit so'zlar va iboralar: arab tili, fe'l so'z turkumi, fe'l shakllari, zamon, shaxs-son.

Аннотация. В данной статье анализируются грамматические особенности глагольной категории арабского языка. Рассматриваются морфологическое строение глаголов, их значение, использование и различные грамматические функции глагольных форм. Также исследуются связи глаголов с такими категориями арабского языка, как время, лицо, число и состояние, а также синтаксические особенности глагольной системы. Исследование обогащает теоретические знания студентов, изучающих арабский язык, и помогает понять сложные аспекты глагольной системы.

Ключевые слова и фразы: арабский язык, глагольная категория, глагольные формы, время, лицо-число.

Annotation. This article analyzes the verb category and its grammatical features in the Arabic language. It examines the morphological structure of verbs, their meanings, usage, and the various grammatical functions of verb forms. The study also explores how verbs are connected to categories such as tense, person, number, and state, as well as the syntactic characteristics of the verb system. This research enriches theoretical knowledge for students studying Arabic and helps in understanding the complex aspects of the verb system.

Keywords and phrases: Arabic language, verb category, verb forms, tense, person-number.

Arab tili somiy tillar oilasiga mansub bo'lib, uning adabiy til me'yorlari johiliyat davrida shakllangan. Biroq uning grammatik qoidalari milodning VII-IX asrlarida yaratilgan.

Arab tilida soʻz turkumlari bor -yoʻgʻi 3 ta boʻlib ular:

- Ismlar (ot, sifat, son, olmosh, sifatdosh va masdarlar)
- Feʼl
- Harflar (yordamchi soʻzlar, qoʻshimchalar)

Narsa-hodisalarning harakat-holatini bildiruvchi feʼl soʻz turkumi arab tilida boshqa tillardagidan keskin farq qiladi. Ushbu soʻz turkumi arab tili grammatikasida katta oʻrin tutadi, chunki juda koʻp boshqa soʻz turkumlari feʼllardan yasaladi.

Arab tili grammatikasining markaziy unsurlaridan biri bu feʼl soʻz turkumidir. Feʼl soʻzlari arab tilining sintaksisida muhim rol oʻynaydi va jumla tuzilishining asosiy qismini tashkil etadi. Feʼlning grammatik shakllari va ularning turlari, jumladagi oʻrni va feʼlning boshqa soʻzlar bilan oʻzaro aloqasi tilning strukturaviy xususiyatlarini belgilaydi.

Feʼl jumlaning markaziy tarkibiy qismi sifatida, aksariyat hollarda, harakat yoki holatni ifodalaydi. Feʼlning oʻziga xos xususiyatlari shundaki, u zamon, shaxs, son, holat kabi grammatik kategoriyalarni oʻzida aks ettiradi.

Feʼllarning oʻzak tarkibi

Feʼllar tarkibidagi oʻzak undoshlarining soniga koʻra uch yoki toʻrt oʻzak undoshli feʼllarga boʻlinadi. Feʼllarning koʻpchiligini uch oʻzak undoshli feʼllar tashkil etadi. Masalan:

Uch oʻzak undoshli feʼllar – كتب، فتح، جلس

Toʻrt oʻzak undoshli feʼllar – دحرج، زلزل، وسوس

Arab tilida feʼllarning maʼno turlari harakatlarni oʻzgartirish, biror oʻzak tovushini ikkilantirish yoki boshqa nozak undoshlarni kiritish orqali hosil qilinadi.

Ushbu hosila shakllari feʼlning maʼnosida ham oʻzgarish sodir etadi.

Arab tilida feʼllarning boblari

Oʻzbek tili grammatikasida feʼlning maʼno turlarini hosil qiluvchi shakllar arab tilida feʼlning boblari deb qabul qilingan. Arab tilida uch oʻzak undoshli feʼllarning 15 ta, toʻrt oʻzak undoshli feʼllarning esa 4 ta bobi mavjud.

Arab tadqiqotchilari uch oʻzak undoshli feʼllarning boshlangʻich shaklini فعل ثلاثي , toʻrt oʻzak undoshli feʼlning boshlangʻich shaklini esa فعل رباعي مجرد deb, qolgan boblarni esa bobning harakat nomi (masdari) atamasi bilan ataganlar, masalan: "التفعيل باب" tafʼil bobi", "الفتعال باب" iftial bobi" va hokazo. Zamonaviy adabiyotlarda feʼllarning ushbu boblari rim raqamlari bilan ifodalanadi. Masalan:

I bob, VII bob, XI bob va h.z.

Feʼl arab tilida oʻzining morfologik tuzilishi bilan ajralib turadi. Feʼlning shakllanishi feʼlning ildiziga asoslanadi va shu ildizga turli qoʻshimchalar qoʻshiladi.

Feʼllarning tuslanishi

Feʼllarning barcha boblari oʻtgan va hozirgi-kelasi zamonda tuslana oladi. Shuningdek ular shaxs va sonda jinsda oʻz shakllariga ega. Arab tilida feʼllarning aniq va majhul nisbat shakli mavjud. Misol:

Yozdi (u.muzakkar) – كَتَبَ

Yozildi (u.muzakkar) – كُتِبَ

Bundan tashqari fe'llar 5 ta maylga ega.

Fe'ning noaniq shakli

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, boshqa tillarda bo'lgani kabi arab tilida fe'ning noaniq shakli mavjud emas. Lug'atlarga kiritish uchun shartli ravishda uchinchi shaxs birlik muzakkar shakli fe'ning noaniq shakli sifatida olingan. Masalan:

ذَهَبَ

Asl ma'nosi: *u (muzakkar) bordi.*

Shartli ma'nosi: *bormoq.*

Shartli ma'nosi ko'pincha uyushiq bo'lak kabi sanab o'tilganda bilinadi.

Arab tilida fe'l zamonlari

Arab tilida fe'l uchta zamonga ega:

1. O'tgan zamon (الماضي):

Bu zamon fe'ning ma'lum shakli o'tgan vaqtdagi harakatni ifodalaydi.

2. Hozirgi va kelasi zamon (المضارع):

Bu zamon hozirgi yoki kelajakda sodir bo'ladigan ish-harakatni ifodalaydi.

3. Buyruq zamoni (الأمر):

Bu zamon ish-harakatni bajarishni buyurish yoki talab qilish uchun ishlatiladi.

الأمر	المضارع	الماضي	
اَذْهَبْ	يَذْهَبُ	ذَهَبَ	١
اِشْرَحْ	يَشْرَحُ	شَرَحَ	٢
اِفْتَحْ	يَفْتَحُ	فَتَحَ	٣
اِفْعَلْ	يَفْعَلُ	فَعَلَ	٤
اُدْرُسْ	يُدْرُسُ	دَرَسَ	٥

Fe'ning shaxs, son va holatga qarab o'zgarishi arab tilidagi fe'l tizimining asosiy xususiyatlaridan biridir. Har bir fe'l shaxsiga, songa va holatga ko'ra shakllanadi. Misol uchun:

- Fe'ning shaxsiga moslashuvi:
- *Men o'qiyapman:* أَقْرَأُ (ana aqra'u).
- *U o'qiyapti:* يَقْرَأُ (huwa yaqra'u).
- Fe'ning songa moslashuvi:
- *Ular o'qiyaptilar:* يَقْرَؤُونَ (hum yaqra'ün).
- *U o'qiyapti:* يَقْرَأُ (huwa yaqra'u).

Fe'l jumlada asosan kesim vazifasini bajaradi. Fe'ning sintaktik vazifalari uning harakat yoki holatni ifodalashdagi o'rni bilan bog'liq. Fe'l, shuningdek, jumlaning strukturasi va ma'nosiga qarab o'z o'rnini o'zgartirishi mumkin.

Arab tilidagi fe'l so'z turkumi tilning grammatik tizimida markaziy o'rinni egallaydi. Fe'lning morfologik shakllanishi, zamon, shaxs, son va holat kabi kategoriyalar bilan bog'lanishi, shuningdek, fe'lning sintaktik vazifalari arab tili grammatikasining asosini tashkil etadi. Tadqiqot fe'l so'z turkumining arab tilidagi o'rni va uning grammatik tahlili bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Fe'l tizimining turli shakllari va kategoriyalarining chuqur tahlili arab tilini o'rganayotganlar uchun foydali manba bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hasanov M., Abzalova M. Arab tili grammatikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2019, (86-89, 110-114 betlar).
2. Hikmatov A. Arab tili sarf qo'llanmasi. – Toshkent, 2007.
3. Ibrohimov N., Yusupov M. Arab tili grammatikasi. Darslik. – Toshkent, 2024, (91-93 betlar).
4. www.arabic.uz